THE DILEMMAS OF EU AGRICULTURAL POLICY

By:
KISS, JUDIT

Keywords: EU, dilemmas of agricultural policy, agricultural strategy, agricultural financing, competitiveness.

While EU Common Agricultural Policy (CAP) remained almost unchanged to the end of the 80's, since the early 90's the regulation of EU agriculture has been characterised by continuous reform. The most recent CAP reform took place in June 2003, however, as the CAP faces many unresolved challenges, it is likely that this reform will not be last.

The EU has no common agricultural policy; therefore, Hungary has the opportunity to develop an agricultural strategy suited to its own interests and assets. This agricultural strategy needs to be embedded in the country's economic development strategy on the one hand, while on the other, it shouldn't contradict the fundamental aims of the CAP, it should be achievable using CAP tools and joint financing from the common and national budgets.

We need to prepare for the fact that partly due to changes in CAP, partly as a result of EU expansion, competition is increasing on at least three levels. Firstly, on the internal, national market, which in relation to the EU-25 is no longer protected by any trade policy instruments and regarding third countries the conclusion of WTO negotiations will see a drop in customs protection. Secondly, within the EU internal market, competition is growing in relation to the EU-15, because the lower levels of support for new accession countries means they have a competitive disadvantage, while also being in increasing competition with each other due to differing costs of production factors. Furthermore, we also have to face the fact that competition is also growing on third country markets, i.e. those outside the EU, partly due to rising production costs, declining internal subsidies and the end of export subsidies, partly because of the greater efficiency of some developed countries' agriculture and some developing countries' (e.g. Brazil's) lower production costs.

Improving competitiveness requires classic competitiveness factors, i.e. improvements in cost competitiveness, as well as adherence to quality, food safety, plant and animal health and environmental protection standards.

In relation to utilising the CAP, EU accession has only given Hungarian agrarian economic policy a short-term foothold. It is well known that Hungary chose the SAPS (a Single Area Payment Scheme) for direct payments, which will be utilised for three years and from 2007 will revert to the Single Farm Payment Scheme introduced by the EU's 2003 agrarian reform, in other words a uniform farm subsidy system. We have little information, however, about the utilisation and in particular the effects of this system, as even older member States have only been using it since 2005.

AZ EU AGRÁRPOLITIKAI DILEMMÁI

KISS JUDIT

Kulcsszavak: EU, agrárpolitikai dilemmák, agrárstratégia, agrárfinanszírozás, versenyképesség.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Míg az EU Közös Agrárpolitikája szinte változatlan formában maradt fenn a 80-as évek végéig, addig a 90-es évek eleje óta az EU agrárrendtartását a folyamatos reformok jellemzik. A Közös Agrárpolitika legutóbbi reformjára 2003 júniusában került sor, de mivel a CAP továbbra is sok megoldatlan problémával küzd, így valószínű, hogy nem ez a reform volt az utolsó.

A tanulmány sorra veszi azokat a belső és külső tényezőket, amelyek a közös agrárpolitika további átalakítását fogják kikényszeríteni. A jövőbeni agrárpolitikák legfőbb céljai

* **a versenyképesség növelése és a piaci orientáció erősítése;**
* **a termelői jövedelmek növelése, a jövedelembiztonság megteremtése és az igazságosabb jövedelemelosztás megvalósítása;**
* **a transzparencia növelése és az adminisztráció csökkentése;**
* **a nemzetközi kötelezettségek betartása; valamint**
* **az agrárpolitika finanszírozhatósága.**

A cikk vizsgálja, hogy:

* **Vajon megvalósíthatóak-e a fentiekben bemutatott célok?**
* **A közös agrárpolitika reformok által életre hívott eszköztára alkalmas-e a célok elérésére, s ha nem, akkor hol vannak a legjelentősebb korlátok?**
* **Az egyes célok elérése milyen következményekkel jár, nem utolsó sorban a magyar agrárgazdaság számára?**

A válaszok, következtetések az alábbiak:

Az az agrárpolitika, amelyhez Magyarország csatlakozott, s amelyben a csatlakozás első éveit éli, nem csak attól a Közös Agrárpolitikától különbözik, amely a 90-es évek elejéig jellemezte az EU-t, s amely a magyar mezőgazdaságnak és agrárexportnak is komoly gondokat okozott, de különbözik attól az agrárpolitikától is, amelyről a csatlakozási tárgyalások folytak s amelyhez a magyar agrárgazdaság hosszú éveken keresztül alkalmazkodott. Ráadásul további változások várhatók, vagyis ahhoz, hogy Magyarország eredményes EU-tag, s a magyar mezőgazdaság pedig az EU csatlakozás kedvezményezettje, nyertese legyen, egyrészt a Közös Agrárpolitika mélyreható ismerete, a változások figyelemmel kísérése, gyors alkalmazkodás szükséges.

Az EU nem rendelkezik közös agrárstratégiával, így Magyarországnak lehetősége nyílik arra, hogy saját érdekeinek és adottságainak megfelelően alakítsa ki agrárstratégiáját. Ezt az agrárstratégiát egyrészt az ország gazdaságfejlesztési stratégiájába szükséges beágyazni, másrészt úgy kell alakítani, hogy az a Közös Agrárpolitika alapvető céljaival ne legyen ellentétes, a Közös Agrárpolitika esz-

köztárával megvalósítható és a közös, valamint a nemzeti költségvetésből együttesen finanszírozható.

Fel kell készülni arra, hogy részben a Közös Agrárpolitika változása, részben pedig az EU kibővülése következtében nő a verseny, legalább három szinten. Egyrészt a hazai belső piacon, amelyet az EU-25-ök vonatkozásában semmiféle kereskedelempolitikai eszköz már nem véd, a harmadik országok részéről pedig a WTO-tárgyalások lezárultával a vámvédelem csökkenni fog. Másrészt az EU egységes piacán belül is nő a verseny, részben az EU-15-ök vonatkozásában, hiszen az új tagok alacsonyabb támogatásai egyelőre versenyhátrányt jelentenek az újonnan csatlakozók számára, részben pedig a velünk együtt csatlakozók részéről is nő a verseny a termelési tényezők eltérő költségszintje következtében. Továbbá azzal is számolni kell, hogy harmadik, vagyis az EU-n kívüli országok piacain is nő a verseny részben a termelési költségek emelkedése,[1] a belső támogatások csökkentése és az exporttámogatás megszüntetése, részben pedig egyes fejlett országok mezőgazdaságának nagyobb hatékonysága, illetve egyes fejlődő országok (például Brazília) alacsonyabb termelési költségei miatt.

A versenyképesség növelése részben a klasszikus versenyképességi tényezők, vagyis a költség-versenyképesség javítását igényli, részben pedig a minőség, az élelmiszer-biztonság, a növény- és állategészségügy, a környezetvédelem normáinak betartását.

A csatlakozás a Közös Agrárpolitika alkalmazását illetően csak ideig-óráig ad biztos fogódzót a magyar agrárgazdaság-politika számára. Ismeretes, hogy Magyarország a közvetlen kifizetésekhez a SAPS-ot (a Single Area Payment Scheme-t) választotta, amelyet három évig alkalmaznak, s 2007-től az EU 2003. évi agrárreformja által bevezetett Single Farm Payment Scheme-re, vagyis az egységes (összevont) farmtámogatási rendszerre tér át. Erről a rendszerről, illetve ennek az alkalmazásáról, de különösen hatásairól azonban nem sok ismerettel rendelkezünk, hiszen a régi tagok is legkorábban csak 2005-től alkalmazzák.

A támogatásokat, a közvetlen kifizetéseket illetően abban reménykedhetünk, hogy a *phasing in*, vagyis a direkt támogatások 2013-ig történő folyamatos növekedése megvalósul, s a degresszivitás mindaddig nem vonatkozik az új tagokra, amíg azok támogatásai nem érik el az EU támogatások 2004. április 30-án érvényes szintjét.[2] Azt azonban nem lehet tudni, hogy amennyiben a Dohai Forduló ennél korábban lezárul, akkor az ott született belső támogatásleépítési kötelezettség hogyan vonatkozik az új tagokra. A kérdés annál is inkább érdekes, mivel a SAPS keretében nyújtott agrártámogatások területalapúak, vagyis a WTO besorolása szerint a zöld dobozba tartoznak, míg a SFPS-keretében nyújtott támogatások esetén csak a leválasztott támogatások tekinthetők zöld dobozosnak, míg a fennmaradó termékhez kapcsolódóak nem. Vagyis a SAPS-ról a SFPS-re való átállás egy kevésbé WTO-konform rendszerre való váltást jelentene.

---

[1] Előrejelzések szerint (lásd Kiss, 2004a) szinte minden input (például takarmánytáp, műtrágya, alkatrész, állatgyógyszer) drágulni fog, s emelkedni fognak a bérek, a föld ára, a bérleti díj stb.

[2] Legalábbis ezt tartalmazzák a 2003 végén elfogadott adaptációs dokumentumok (lásd: Proposal for a Council Decision … 2003, illetve Proposal for a Council Regulation … 2003).

Ugyancsak bizonytalan, hogy az SFPR-rendszerre való áttéréskor mi lesz a támogatások vetítési alapja, hiszen az új tagok esetében a 2000-2002 időszak bázisként való kezelése nem értelmezhető.

Szinte biztosra vehető, hogy a következő években tovább csökkennek az EU exporttámogatásai, a Dohai Forduló lezárultával pedig megszűnnek. Ez nem jó üzenet a vélhetően továbbra is agrárexport-orientációt folytató magyar mezőgazdaságnak. Már csak ebből is következik, hogy az elkövetkezendő években a magyar mezőgazdaság fejlesztésének egyik jelentős korlátja a piac lesz. Ugyanis nem kizárt, hogy az egyes szektorokban bekövetkező jövedelemnövekedés – ami részben az árbevételből, részben pedig az előre kiszámítható támogatásnövekedésből tevődne össze – agrárberuházásokban ölt testet, ami hatékonyság-, termelékenység- és termelésnövekedést eredményezhet. Kérdés, hogy hol talál majd piacot a magyar agrárexport-többlet?

Számolni kell a támogatásokhoz való hozzájutás feltételeinek szigorodásával, márcsak azért is, mert a cross-compliance az átmeneti időszak után Magyarországra is vonatkozni fog.

Azt is célszerű figyelembe venni, hogy – márcsak az EU költségvetési kényszere következtében – nem lehet jelentős támogatásnövekedésre számítani. Az azonban nem elképzelhetetlen, hogy az EU nagyobb hajlandóságot mutat a burkolt renacionalizálás vonatkozásában, vagyis nem ellenzi a nemzeti költségvetésből való agrárfinanszírozást. Ez a hajlandóság mutatkozott meg a csatlakozási tárgyalásokon is a 30%-os *topping up* lehetőség formájában. S amennyiben növekszik a nemzeti finanszírozás részaránya, akkor számítani lehet a nemzeti hatáskör és mozgástér bővülésére, de egyben a nemzeti felelősség fennmaradására is.

1. AZ UNIÓS AGRÁRPOLITIKA FOLYAMATOS VÁLTOZÁSA

Míg az 50-es évek végén született és a 60-es évek folyamán kiteljesedett Közös Agrárpolitika szinte változatlan formában maradt fenn a 80-as évek végéig, addig a 90-es évek eleje óta az EU agrárrendtartását *a folyamatos reformok jellemzik*. A Közös Agrárpolitika első átfogó reformjára *1992-ben* került sor, amikor is *az ún. McSharry-reform* keretében a fogyasztók által finanszírozott, korlátlan mennyiségekre érvényes garantált árak, vagyis a közvetlen ártámogatások rendszerét az adófizetőket terhelő, a gazdálkodóknak fizetett kompenzációs kifizetések váltották fel. Ezzel megtörtént az eddig összefonódott ár- és jövedelempolitika szétválasztása, a közvetlen ártámogatás helyébe, mint legfőbb szabályozó eszköz, a közvetlen termelői jövedelemtámogatás lépett.

A Közös Agrárpolitika következő reformjára *1999-ben* került sor, amikor is az EU állam- és kormányfőinek 1999. március 25-i Berlini Csúcstalálkozóján fogadták el *az AGENDA 2000* elnevezésű dokumentumnak[3] a Közös Agrárpolitika reformjára vonatkozó elképzeléseit és jóváhagyták az EU 2000-2006. évekre érvényes agrárköltségvetését.[4]

Az 1999. évi berlini csúcson döntés született arról, hogy 3-4 éven belül ún. *mid-term review-t (időközi jelentést)* készítenek, amelyben értékelik az 1999. évi reform hatását és megfogalmazzák a továbblépés lehetőségeit és teendőit. *2002. július 10-én hozta nyilvánosságra* az EU Bizott-

[3] Lásd: Agenda 2000 – CAP reform … 1999.

[4] Az EU Közös Agrárpolitikájának 1992. és 1999. évi reformjáról részletesen lásd: Kiss, 2002.

sága azt a dokumentumot,[5] amelynek egyik célja az volt, hogy félidős jelentést adjon az 1999. évi agrárreform megvalósításáról, eredményeiről. A másik cél pedig az volt, hogy kijelölje az EU Közös Agrárpolitikája további átalakításának irányait a 2007-2013 közötti időszakban.[6] Habár a reform-tervezetet az EU állam- és kormányfőinek *2002. október 24-25-i Brüsszeli Csúcstalálkozója* elvetette, az agrárpolitika további reformját csak ideig-óráig lehetett elhalasztani. Ezt bizonyítja, hogy hosszas alkudozások, tárgyalások után és kompromisszumok árán végül is *2003. június 26-án az EU agrárminiszterei elfogadták a Közös Agrárpolitika következő reformját[7], s az EU Miniszteri Tanácsa 2003. szeptember 29-én* hozta meg a formális döntést a reform hatályba lépéséről. A 2003. évi júniusi reform elnapolta, 2003 őszére halasztotta a dohány, a gyapot, a komló és az olívaolaj szektor reformját. Végül is a Tanács 2003. november 18-i ülésén terjesztették elő az említett termékekre vonatkozó reformelképzeléseket, [8] amelyeket az agrárminiszterek tanácsa 2004. április 22-én fogadott el. Ezt nevezik a Közös Agrárpolitika reformja második hullámának. [9] A cukorszektor reformjára valószínűleg 2006-ig várni kell. [10]

Tekintettel arra, hogy a fenti reformok ellenére az EU Közös Agrárpolitikája továbbra is igen sok megoldatlan problémával küzd, így biztosra vehető, hogy a 2003. évi reform nem az utolsó a Közös Agrárpolitika történetében.[11]

[5] Communication …2002.

[6] Erről részletesen lásd: Kiss, 2004b; Kiss, 2004c.

[7] Ezen reform részletes elemzését adja: Kiss, 2003; Kiss 2004a; Popp-Potori-Udovecz, 2004.

[8] Lásd: Outcome of … 2003, illetve Kiss, 2004c.

[9] Lásd: The second wave of CAP reform … 2004.

[10] A reform-elképzelésekről lásd: Elhúzódhat a cukor … 2004, Az édes élet … 2004, Cukor … 2004, A reform a cukoripar … 2004

[11] Biztosra vehető például, hogy 2006-ig sor fog kerülni a cukor-rezsim átalakítására.

2. A TOVÁBBI REFORMOKAT KIKÉNYSZERÍTŐ TÉNYEZŐK

A közös agrárpolitika további átalakítását belső és külső (nemzetközi) tényezők kényszerítik ki. Ezek a gazdasági, kereskedelempolitikai, társadalmi és környezetvédelmi körülmények, illetve tényezők. Rangsort nehéz felállítani, mivel ez az idő függvényében változik. Ráadásul ezek összefüggenek egymással. Jelenleg az alábbi tényezőket ítéljük olyanoknak, amelyek nem csak a változást kényszerítik ki, de a változás irányát és módját is meghatározzák:

a) *A (nemzetközi) versenyképesség növelése* egyrészt az EU, mint gazdasági csoportosulás szintjén, másrészt az agrárszektor vonatkozásában. Az EU-ban ugyanis csökken a versenyképesség, s ugyanakkor a verseny éleződik a világgazdaságban és az EU-n belül. A világgazdaságban az agrárpiacokért folyó versenyben már nem csak a fejlett agrárhatalmakkal (Ausztrália, Új-Zéland, USA), de egyes fejlettebb fejlődő országokkal (például Brazília) is meg kell küzdeni. A kibővült EU-n belül pedig az új tagok növekvő versenyképességével is számolni kell.

b) *Az agrárpolitika protekcionista, piac- és kereskedelemtorzító elemeinek felszámolása* részben a versenyképesség növelése, részben pedig *a WTO-kötelezettségek betartása*, illetve az újabb WTO-fordulón további kötelezettségek felvállalása érdekében. Így tűnik, hogy az Uruguayi Fordulóhoz hasonlóan *a Dohai Forduló* is jelentős nyomás alá helyezi az EU agrárpolitikáját. A helyzetet csak súlyosbítja, hogy 2003 végén lejárt az ún. *Béke-záradék (Peace Clause)*, ami azt jelenti hogy az EU közvetlen kifizetései és exporttámogatásai nemzetközi szinten támadhatóvá váltak.

c) *A 2004 májusában megvalósult a 10 országgal való kibővülés* – amelynek következtében az EU agrárterülete 29%-

kal, agrártermelőinek száma pedig 55%-kal gyarapodott –, ami jelentős kihívás elé állítja az EU agrárrendtartását.[12] S amennyiben 2007-ben újabb agrárországokkal (Bulgária, Románia) bővül az Unió, akkor csak sokasodnak az agrárgondok. Nem beszélve egy esetleges török tagság agrárkövetkezményeiről.

d) Részben a fentiekkel függ össze *az ingatag belső piaci egyensúly* szinte valamennyi jelentős ágazatban (gabona, marha, tej, hús, cukor), s *a túltermelés állandó veszélye*.

e) Az eddigi reformokkal mind a termelők, mind pedig *a fogyasztók elégedetlenek*. Az előbbiek az elégtelen jövedelmek, az utóbbiak pedig a még mindig magas élelmiszerárak és az élelmiszerek biztonsága miatt.

f) Ugyancsak további reformokért kiált az a tény, hogy *az EU közös költségvetésének* még mindig 40%-át az agrárszektor finanszírozására költi. A helyzet paradoxonja abból fakad, hogy a tagállamok nem mutatnak hajlandóságot a közös költségvetéshez való hozzájárulásuk növelésére, ugyanakkor az agrárkassza kedvezményezettjei nem akarják a korábbiaknál kevesebbel beérni, ráadásul úgy akarják a jelentős agrárpotenciállal rendelkező országokkal való kibővülést megvalósítani, hogy az ne növelje jelentősen az EU agrárkiadásait.

g) Reformkényszerként hatnak továbbá a sokasodó *környezetvédelmi, élelmiszerbiztonsági problémák, valamint a vidéken felgyülemlett szociális feszültségek*.

3. A JÖVŐBENI AGRÁRPOLITIKÁK CÉLRENDSZERE – KÉRDŐJELEKKEL

Részben az eddigi agrárreformok által meg nem oldott problémákból, részben pedig a fentiekben ismertetett kényszerítő tényezőkből következik, hogy a kibővült EU agrárpolitikájának legfőbb céljai az alábbiak lesznek:

* *A versenyképesség* növelése, az EU nemzetközi kereskedelmi pozícióinak erősítése.

* Az agrártermelés *piaci alapokra* helyezése, a piaci orientáció erősítése, *a protekcionizmus, valamint a piac-, kereskedelem- és versenytorzítás* csökkentése a túltermelés elkerülése, a készletek csökkentése, az exportszubvenciók lefaragása, valamint a nemzetközi kötelezettségek felvállalhatósága érdekében.

* A mennyiség helyett *a minőség* előtérbe helyezése.

* *A piaci stabilitás* megteremtése és fenntartása.

* *Az agrártermelők megfelelő jövedelmének* biztosítása, a jövedelembiztonság erősítése, a jövedelmek társadalmilag igazságosabb elosztása, a jövedelemdifferenciák növekedésének megakadályozása, valamint kiegészítő, illetve alternatív jövedelemszerzési lehetőségek teremtése mind a mezőgazdaságban, mind pedig a vidéki térségekben.

* Az agrártársadalom megfelelő *életszínvonalának biztosítása, a vidékfejlesztésnek*, mint a CAP második pillérének a további erősítése, hangsúlyosabbá tétele.

* *A fogyasztók védelme* az élelmiszerminőség és -biztonság növelésével, a megingott fogyasztói bizalom visszaszerzése.

* *A környezetvédelmi* szempontok integrálása a Közös Agrárpolitikába, a növény- és állategészségügy, az állatjólét, az élelmiszerminőség és az élelmiszer-biztonság kérdésének előtérbe állítása.

* Az európai agrármodell megőrzése, a mezőgazdaság *multifunkcionalitásának* erősítése, vagyis annak a hangsúlyozása, hogy a Közös Agrárpolitika nemcsak a szűken vett agrártermelést,

[12] Gondoljunk csak a kedvező gabonatermés okozta problémákra.

élelmiszertermelést foglalja magában, de a vidéki lakosság megélhetésének biztosítását, a táj, a természet és a környezet védelmét.

* A pénzelosztás *decentralizációja, az adminisztráció csökkentése, a transzparencia növelése*, a szabályozás egyszerűsítése, a visszaélések felszámolása.

* *Az agrárköltségvetés* stabilizálása, illetve mérsékelt, arányos növelése.

Vagyis összességében az EU egy több szempontból – gazdasági, politikai és szociális (piaci, termelői, fogyasztói, költségvetési, nemzetközi, környezetvédelmi) – *fenntartható mezőgazdaság és vidék kialakítását célozza*.

Kétségtelen, hogy a fenti célok mindegyikével *önmagában* egyet lehet érteni, s elérésük kell ahhoz, hogy az EU Közös Agrárpolitikája a belső és külső követelményeknek eleget tudjon tenni. Az egyik fő probléma, hogy habár az egyes célok elérhetőek, *valamennyi cél teljesítése már csak azért sem lehetséges, mert az egyes célok egymással konfliktusban állnak*, az egyik megoldása lehetetlenné teszi a másik elérését. (Például nem biztos, hogy a piaci orientáció erősítése elősegíti a piaci stabilitás elérését, vagy a termelői jövedelmek stabilizálását. Az sem valószínű, hogy a vidékfejlesztés vagy a környezetvédelem, az állatjólét előtérbe állítása növeli az EU agrárversenyképességét.)

A másik probléma, hogy a célok között *semmiféle prioritást nem állított fel az EU*. Ennek alapvető oka, hogy habár több mint 40 éve rendelkezik az EU közös agrárpolitikával, *nincsen EU-szintű közös agrárstratégia***.** Következésképpen az EU agrárpolitikai célrendszere nincsen egységes gazdaságstratégiába, s ezen belül agrárstratégiába ágyazva. Ugyanakkor az egyes tagországok önálló gazdaságstratégiával, s ezen belül agrárstratégiával rendelkeznek, amelyet az integráció szintjén kialakított agrárpolitikával, agrárpolitikai eszközökkel és többségében a közös költségvetés finanszírozásában kell megvalósítaniuk. *A nemzeti agrárstratégia vis-á-vis közösségi agrárpolitika, közösségi finanszírozás* ellentmondásosságának feloldását célozzák azok az agrárreformtörekvések, amelyek például a renacionalizálás irányába mutatnak, vagy amelyek a nemzeti mozgástér bővülését jelentik, de amelyek ténylegesen akár a közösségi agrárpolitika közösségi jellegének tompítását, csökkentését is eredményezhetik. A nemzeti és a közösségi dichotómia feloldását természetesen úgy is el lehet érni, ha EU-s szinten alakítanának ki egy közösségi agrárstratégiát. Ehhez azonban a gazdasági integráció mainál magasabb fokára van szükség. Az integráció ilyen fokú mélyítése azonban a kohézió jelenlegi szintje és a kibővülés jelenlegi dimenziója mellett megvalósíthatatlan.

A fentiek is azt mutatják, hogy az EU-n belül *sokféle érdekellentétet kell feloldani*. Egyrészt a már említett *közösségi-nemzetállami érdekek konfliktusát, másrészt a közösségi érdekeknek a nemzetközi kötelezettségekkel való ütközését*, az EU-nak az EU-n kívüli országokkal, országcsoportokkal való érdekellentétét. Ennek az agrárpolitikát érintő legjelentősebb színtere a világkereskedelem és a világkereskedelem további liberalizációját célzó WTO-tárgyalások.

A Közös Agrárpolitikán belül is vannak jelentős érdekütközések. Gondoljunk csak a világ többi országának agrárpolitikájában is jelen lévő dilemmára, nevezetesen *a gazdasági és a társadalmi érdekek konfliktusára*. Eldöntendő, hogy az agrárium területén is piacgazdaságot építünke, s akkor felvállaljuk a szociális feszültségek ódiumát, vagy továbbra is szociális alapon foglalkozunk a mezőgazdasággal, de akkor a versenyképesség kritériumait aligha lehet számon kérni. További érdekellentétek feszülnek *a termelők és a*

fogyasztók, a termelők és az adófizetők, illetve az egyes termelői csoportok között. Míg a termelők a minél magasabb árakban és támogatásokban érdekeltek, addig mind a fogyasztók, mind pedig az adófizetők ellenérdekeltek ebben.

Mivel a fenti dilemmákat még közép távon sem látjuk feloldhatónak, így kénytelenek vagyunk annak vizsgálatára szorítkozni, hogy

* Vajon megvalósíthatóak-e a fentiekben vázlatosan bemutatott célok?

* A közös agrárpolitika reformok által életre hívott eszköztára alkalmas-e a célok elérésére, s ha nem, akkor hol vannak a legjelentősebb korlátok?

* Az egyes célok elérése milyen következményekkel jár?

4. A CÉLOK ELÉRÉSÉT SZOLGÁLÓ ESZKÖZTÁR ÉRTÉKELÉSE

Versenyképesség, piaci orientáció

Az EU agrárgazdasága előtt álló egyik legfőbb kihívás a nemzetközi versenyképesség növelése, amit elsősorban a piaci orientáció erősítésével kívánnak elérni, s ezért nem véletlen, hogy a 90-es évek eleje óta elfogadott reformok legfőbb törekvése a garantált árak rendszerének fokozatos felszámolása, *az intézményi árak csökkentése*,[13] világpiaci árszinthez közelítése, *az intervenciós felvásárlások* szűkítése, esetleg felszámolása. Becslések szerint 1992 óta mind a gabonaszektor, mind pedig a marhaszektor intézményi árai 40%-kal csökkentek.[14] Ezek az intézkedések egyértelműen a hatékonyság növelésére, a költségek csökkentésére, vagyis az *árversenyképesség fokozására ösztönzik a termelőket*, feltéve, ha az árcsökkentés okozta jövedelemkiesésüket nem teljeskörűen kompenzálják, mint ahogy arra 1992-ben sor került. Amennyiben csak részleges kompenzációra kerül sor – mint ahogy az az 1999-es reform esetében bekövetkezett –, akkor jobban lehet elérni a versenyképességi célokat, de ez a túltermelés veszélyét is magában rejti, hiszen a termelő a jövedelemstabilizálásban, esetleg -növelésben érdekelt. Vagyis kénytelen többet termelni, hogy árbevétele ellensúlyozza a részleges kompenzáció által lefedetlen jövedelemhányadot.

Ugyanakkor *az intervenciós rendszer* megszüntetése – amelyet a 2003-as reform például a rozs esetében elrendelt –, vagy pedig korlátozása[15] növeli a piaci instabilitást, s problémákat okozhat a felesleg levezetésében.

Ugyancsak a piaci orientációt erősítik azok az intézkedések, amelyek a támogatásoknak, s ezen belül is a közvetlen jövedelemtámogatásoknak *a termeléstől való leválasztására (decoupling)*, a termelés helyett a termelő támogatására irányulnak. Ez a folyamat már az 1992-es reformmal elindult, s jelentős továbbfejlesztésére került sor a 2003-as reform során. A termeléstől teljes mértékben leválasztott támogatások esetében a támogatások nem függnek a termelés mennyiségétől, az állatlétszámtól, így nyújtásuk nem vezet túltermeléshez, a termelő szabadon választhatja meg, hogy mit termeszt, vagyis termelési szerkezetét a piac jelzéseinek figyelembevételével tudja alakítani, vagyis *a korábbi támogatás vezérelte (subsidy driven) agrárpolitikát a piaci kereslet vezérelte (demand driven) agrárpolitika fogja felváltani*.

[13] A 2003. évi reform például 50%-kal, 298,35 euró/tonnáról 150 euró/tonnára csökkentette a rizs intervenciós árát. A vaj intervenciós ára 4 év alatt 25%-kal csökken, a sovány tejporé pedig 3 év alatt 15%-kal.

[14] Lásd: Fischler, 2004.

[15] A 2003. évi reform a rizs esetében az éves intervenció maximumát 75 000 tonnában határozta meg. A vaj intervenciós maximuma a 2004. évi 70 000 tonnáról 2008/2009-re 30 000 tonnára csökken.

Ugyanakkor *a leválasztás, mint reformeszköz piaci orientációját csökkenti*, hogy a leválasztás mértéke nem teljes: a gabonafélék esetében például a közvetlen kifizetéseknek 75%-át választják le, míg 25% esetében megőrzik a támogatás és a termelés kapcsolatát. A kecske- és juhtámogatások maximum 50%-a továbbra is a termelés függvényében kerül majd kifizetésre. Vagyis bizonyos szektorokban (gabonafélék, marhaszektor, kecske- és juhtartás), bizonyos feltételekkel s eltérő mértékig, de fennmarad a korábbi rendszer. Ugyanakkor egy ország dönthet úgy, hogy 100%-ban leválasztja a támogatást a termeléstől. Vagyis fennáll a lehetősége annak, hogy egyes országok „több piaci orientáció”-t válasszanak. Kérdéses, hogy ez hogyan hat az egyes tagországok egységes piacon belüli versenyhelyzetére.

Ugyancsak a piaci orientációt erősítik azok az intézkedések, amelyek az agrárrendtartás nagyobb *flexibilitását* jelentik. Ilyenek például a tagországoknak nyújtott választási lehetőségek, például a termeléstől való leválasztás mértékét, a 2003. évi agrárreform bevezetésének idejét illetően, vagy az új tagoknak nyújtott átmeneti időszakok és mentességek.

A fentiekből is látható, az EU úgy igyekszik a versenyképesség és a piaci orientáció célját elérni, hogy az minél kisebb mértékben legyen negatív hatással a termelők jövedelemhelyzetére.

A termelői jövedelmek, jövedelembiztonság, igazságosabb jövedelemelosztás

Már az 50-es évek végétől a Közös Agrárpolitika egyik alapvető célja a termelők számára megfelelő jövedelemszint biztosítása volt. Mivel az elérhető jövedelemszint részben *az árbevételtől*, vagyis az elérhető áraktól, a termelés mennyiségétől és a termelési költségek alakulásától, részben pedig *a támogatások* nagyságától, azok felhasználási lehetőségétől függ, ezért az EU ezek fényében igyekszik *a jövedelemszint-biztosítás és -stabilizálás célját megvalósítani*. Amennyiben az árak csökkennek részben az intézményi árak csökkentése, részben pedig a túltermelés következtében, s amennyiben a termelés növelését kvóták szabályozzák (például a tej esetében), s amennyiben a termelési költségek növekednek (emelkedő bérköltségek, növekvő bérleti díjak, emelkedő energiaárak stb.), akkor az árbevétel növelése komoly korlátokba ütközik. Ezt a korlátot oldja fel az EU a közvetlen jövedelemtámogatások rendszerével s ennek a rendszernek egyre több termékre való kiterjesztésével. Mind a jövedelemszint biztosítását, mind pedig a jövedelmek stabilizálását szolgálja a 2003-as reformmal bevezetett összevont farmtámogatási rendszer (az ún. *Single Farm Payment*, SFP), ahol is a kifizetés mértékét a 2000-2002 közötti időszakban élvezett közvetlen kifizetések átlaga fogja adni, vagyis a farmerek a termeléstől s az árbevételtől teljesen függetlenül számíthatnak ezekre az összegekre. Következésképpen, *ha az EU jövedelembiztonságot nem is, de támogatásbiztonságot mindenképpen tud garantálni agrártermelőinek*.

Az EU agrárreformtörekvéseinek másik célja *az agrárjövedelmek igazságosabb elosztása lenne*. Amennyiben az EU a piaci orientációt erősíti, akkor a jövedelmek árbevételtől való függése a versenyképességtől függően – s nem az igazságosság kritériumának megfelelően – fog eltérő jövedelemszintet biztosítani. Az így keletkező egyenlőtlenséget elvileg az EU-s támogatások kiegyenlíthetnék. Az új támogatási rendszer szerint azonban a közvetlen kifizetések mértékét a 2000 és 2002 közötti történelmi bázisidőszak alapján határozzák meg, vagyis ezzel az ezen időszak alatti egyenlőtlenségeket, támogatásbeli különbségeket konzerválnák s termelnék újra: e szerint az uniós termelők egynegyede élvezi a

közvetlen kifizetések 80%-át. Vagyis, aki a múltban több támogatást kapott, az a jövőben is többhöz fog hozzájutni.

Ugyanakkor a fentiekből következő egyenlőtlen jövedelemelosztást két dolog ellensúlyozhatja. Az egyik, hogy habár az EU-s agrártámogatások jelentős részét (több mint 70%-át) a közvetlen kifizetések teszik ki, *az egyéb támogatások némileg ellensúlyozhatják* a közvetlen jövedelemtámogatások „igazságtalan" (a nagygazdaságokat preferáló) elosztásának következményeit. A másik ellensúlyozó tényező a 2003-as reformmal bevezetett *degresszivitás*. Ennek lényege, hogy az évi 5000 eurónál több közvetlen jövedelemtámogatást élvező gazdaságok esetében a közvetlen jövedelemtámogatásokat fokozatosan csökkentik: 2005-ben 3%-kal, 2006-ban 4%-kal, 2007-ben 5%-kal, összességében 12%-kal, majd pedig 2008 és 2013 között minden évben 5-5%-kal. A csökkentés sem az 5000 eurónál kevesebb jövedelemtámogatásban részesülő gazdaságokat, sem pedig a kedvezőtlen adottságú térségekben gazdálkodókat nem érinti.

Ugyanakkor a degresszió bevezetése egyértelműen csökkenti az abban érintett gazdaságok támogatási és jövedelemszintjét: a francia pénzügyminisztérium számításai szerint a gazdák közvetlen kifizetésekből származó jövedelme a marhaszektorban 5-10, a nagykultúrák esetében pedig 12%-kal csökkenne.[16]

A fentiekből következik, hogy az EU a maga elé kitűzött jövedelembiztonsági és jövedelemelosztási célokat *csak részben* tudja teljesíteni, s a teljesítés mértéke a piaci orientáció céljának teljesítésével negatív korrelációt mutat. Vagyis míg eddig az EU azzal küszködött, hogy hogyan lehet a zömében *szociális alapokon* nyugvó s részben ezért *versenyképtelen agrárgazdaságot piaci alapokra helyezni, addig a jövő dilemmája az lesz, hogy hogyan lehet a piaci alapokon nyugvó agrárgazdaság szociális következményeivel együtt élni*.

[16] Lásd: EU-költségvetés … 2004, p. 120.

A túltermelés

Míg a kezdetekben az EU agrárpolitikájának legfőbb célja az élelmiszerönellátás megvalósítása volt az élelmiszertermelés növelése révén, addig napjainkra a legégetőbb problémává a túltermelés vált, hiszen az önellátás célját már a 70-es évekre sikerült elérni a legtöbb termékből. A túltermelés kezelésére elméletileg két lehetőség kínálkozik. Egyik az *ex ante* eszköz, vagyis a többlettermelés keletkezésének megakadályozása. Ezt szolgálják az EU agráreszközтárának olyan hagyományos elemei, mint *a termelési kvóták, illetve az MGQ (Maximum Guaranteed Quantity) és az MGA (Maximum Guaranteed Area)*, valamint az 1992-es reformmal bevezetett *területpihentetési* kötelezettség, amely alól a kisgazdaságok[17] mentesültek. A 2003. évi reform értelmében az egyes gazdaságok szintjén, illetve országos szinten legalább akkora területet kell pihentetni, amekkora a korábbi rendszerben kötelező volt.[18] A korábban pihentetett területre külön támogatási jogot tartanak nyilván, amit akkor aktiválnak, ha a területet pihentetik. Természetesen az előírtnál nagyobb területet is lehet pihentetni. Ugyancsak a túltermelés kialakulását szolgálják *az extenzív termelést, illetve állattartást honoráló támogatások*, amelyeket még 1992-ben vezettek be, valamint az, hogy a korábbi *mennyiségi szemléletet egyre inkább a minőségi szemlélet váltja fel*.

[17] Kisgazdaságnak az EU-ban a referencia-hozam alapján számolva 92 tonnánál kevesebb gabonát termesztő gazdaságok számítanak.

[18] A jelenleg érvényes rendszerben a bázisterület 10%-án kötelező a területpihentetés.

Kérdés az, hogy a fenti eszközök mennyiben lesznek képesek a túltermelés kialakulásának megakadályozására. Ez annál is inkább indokolt, mivel az eszközök legtöbbje már több mint egy évtizede érvényben van, de a túltermelés még mindig jellemző az EU legtöbb ágazatára. Ugyancsak kérdéses, hogy a piaci orientáció erősödése, illetve az új tagok agrártámogatásainak fokozatos emelése menynyiben eredményez termelésnövekedést. Az intézményi árak csökkentése elvileg a termelés, a kínálat csökkenéséhez vezethet, de amennyiben ezek a termékek más ágazatok inputját képezik (például a takarmánygabona), akkor ott termelésnövekedést okozhatnak. Bizonytalan, hogy az új tagok évről-évre növekvő közvetlen támogatásai hogyan hatnak a termelésre. Amennyiben a növekvő s automatikusan járó közvetlen kifizetéseket a hatékonyság emelésére fordítják – mint ahogy azt az EU elvárja tőlük –, akkor nem kizárt a nem kívánatos termelésnövekedés.

A túltermelés kezelésének másik módja az *ex post* eszközök, vagyis amelyek a már bekövetkezett többletek kezelését szolgálják. Ilyen eszközök *a külpiaci értékesítést elősegítő támogatások* (exportvisszatérítés, exporthitel, exporthitelgarancia, közösségi marketing stb.) *és az élelmiszersegély*. Ezek alkalmazása egyrészt költséges, másrészt egy részük (eddig az exportszubvenciók) leépítési kötelezettség alá esnek *a GATT Uruguayi Fordulójának Mezőgazdasági Megállapodása* értelmében. Várható, hogy *a WTO Dohai Fordulója* tovább korlátozza, esetleg megszünteti az exporttámogatások kereskedelemtorzító formáit.[19] Minden bizonnyal jelentős korlátozás alá esnek a külföldre irányuló élelmiszersegélyek is. Ugyanakkor továbbra is adott a lehetőség az EU által az USA-nál kevésbé gyakorolt belső élelmiszersegély folytatására, különös tekintettel arra, hogy a piaci orientáció erősítése növelheti a társadalmi feszültségeket, s az új tagok legtöbbjében az agropotenciál megléte ellenére jelentős a szegénység, a rosszul- és alultápláltság. Nem beszélve a tagjelölt országokról.

Transzparencia, az adminisztráció csökkentése, egyszerűsítése

A Közös Agrárpolitikával szembeni transzparencia- és adminisztrációcsökkentési-igény kielégítését szolgálja a 2003. évi reformmal bevezetett *összevont farmtámogatás, a single farm payment*, amelynek értelmében a termelők az eddig különféle jogcímeken járó közvetlen támogatási formák összevonásával alanyi jogon egyetlen egy összevont támogatást kapnak. Így került összevonásra a gabonafélék, az olajosmagvak, a fehérjenövények, a rizs, a kender és a durumbúza területalapú támogatása, valamint a húsmarha, az anyatehén és a vágási juh után járó állatprémium, illetve 2008-tól a tej közvetlen támogatása. Ez egyértelműen egyszerűsíti a támogatások igénylését és a kifizetések folyósítását.

Ugyanakkor a helyzetet bonyolítja, hogy *a tagországoknak lehetőségük van arra, hogy az összevont farmtámogatást részlegesen alkalmazzák*: a gabona, az olaj- és a fehérjenövények közvetlen támogatásának 25%-a, a durumbúza-támogatás 40%-a, a juh- és kecsketámogatás 50%-a, a vetőmag-támogatás 100%-a, és a tengerentúli területeknek nyújtott támogatások 100%-a esetében van mód részleges alkalmazásra. A szarvasmarhaszektorban szintén van lehetőség opcionális alkalmazásra. Választani lehet az alábbi 3 alternatíva közül: az anyatehén-prémium 100%-a és a vágási támogatás 40%-a, vagy a vágási támogatás 100%-a, vagy a speciális húsmarha-támogatás 100%-a.

[19] Erről részletesen lásd: Kiss, 2002, III. fejezet, valamint Kiss-Somai, 2004.

Szintén a tisztánlátást akadályozza, hogy a támogatások termeléstől való leválasztására, az összevont farmtámogatás esetében, *a tagállamok választási lehetőséget kaptak a bevezetés időpontját illetően*: a rendelkezések 2005-től lépnek érvénybe, de a tagállamoknak lehetőségük van arra, hogy 2007-ig átmeneti időszakot kérjenek a bevezetésre. Ez azt eredményezheti, hogy a 2005 és 2007 közötti időszakban az EU-15-ök vonatkozásában kétféle CAP-rendszer lesz érvényben az egységes piacon belül: egyes régi tagországok már a szétválasztásnak megfelelően, egységes farmtámogatásban részesítik termelőiket, míg mások még a régi rendszernek megfelelően, a termeléshez kötődően támogatják gazdálkodóikat. Ráadásul a jelenlegi tagországok ugyancsak szabadon dönthetnek a termelés és a támogatás szétválasztásának arányairól.[20]

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a 2005-2007 közötti időszakban *az új tagok még az átmenet időszakában lesznek*. A 10 új tag közül kettő (Málta és Szlovénia) az ún. normál (klasszikus, standard) rendszert alkalmazza a közvetlen kifizetések esetében, míg a többi 8 tagország *a SAPS-ot (Single Area Payment Scheme-t)*, vagyis az egyszerűsített farmtámogatási rendszert vezeti be. Ez pedig azt eredményezheti, hogy az egységes piacon belül néhány évig sokféle rendszer létezik egymás mellett.

Ugyancsak a „ki, kit és hogyan támogat" területén való tisztánlátást akadályozza, hogy a 2003. évi agrárreform következtében kismértékben növekszik a tagállamok beleszólása az EU-források felhasználásába, a források hasznosításába, azáltal, hogy növekszik a nemzeti hatáskörben adható támogatások köre. A 2003. évi reform értelmében a tagállamok lehetőséget kaptak arra, hogy az összevont *farmtámogatás összegének maximum 10%-áig, nemzeti vagy regionális szinten kiegészítő támogatást nyújtsanak gazdálkodóiknak a környezetvédelemre, a minőségi termelésre és a marketingre*. Emellett az összevont farmtámogatási kifizetésekből a tagországok 1%-os nemzeti tartalékot kötelesek elkülöníteni, amelyet saját hatáskörükben 3%-ra növelhetnek. A tagország nemzeti tartalékot képezhet abból is, ha lefölözést vet ki a földdel vagy anélkül eladott támogatási jogokra. Mi több, a tagországok a támogatások 50%-át megelőlegezhetik a gazdálkodók számára, azaz a jogszabályban megszabott legkorábbi kifizetési dátumnál korábban kifizethetik. Ennek alapvető feltétele, hogy bizonyítsák az érintett gazdálkodók pénzügyi nehézségeit.

Mind a transzparencia elvének érvényesítését, mind pedig az agrárpolitikát finanszírozó adófizetők megnyugtatását szolgálja, hogy a 2003. évi reform értelmében mind a termeléstől leválasztott, mind pedig a továbbra is ahhoz kötött támogatások folyósítását a korábbiaknál is nagyobb mértékben kötik a különböző környezetvédelmi, élelmiszer-biztonsági, növény- és állategészségügyi, állatjóléti intézkedések betartásához, valamint ahhoz, hogy a termelésből kivont területet is gondozni kell. Ez az ún. *cross-compliance*. Amennyiben a feltételeket nem teljesítik, akkor lehetőség van a közvetlen kifizetések csökkentésére.

Ugyanakkor az adminisztráció egyszerűsödését szolgálja, hogy *a kifizetés feltételeként betartandó előírások száma csökken*. A támogatott terület kultúrállapotban tartására egyszerűsített követelmények kerülnek meghatározásra.

Ami *a kifizetések ellenőrzését* illeti, itt az alap *az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer* keretében fizikai ellenőrzésre kiválasztott 5%-os minta. Ennek keretében az IIER minta 20%-a lesz vizsgálandó, azaz a kedvezményezettek 1%-a. Az ellenőrzések bírságainak 25%-

[20] Lásd Kiss, 2004a, 26. oldal

át a tagországok saját hatáskörben használhatják fel.

A vidékfejlesztés

A 2003. évi agrárreform tovább erősítette a CAP második pillérét, vagyis a vidékfejlesztést. Ennek egyik eszköze *a moduláció*. Ennek lényege, hogy a fentiekben már említett degresszivitás következtében felszabaduló összegeket (mintegy 1,2 milliárd eurót) vidékfejlesztésre fordítják. A modulációs összegek 1/3-a abban a tagállamban marad, ahol a megtakarítás keletkezett. A fennmaradó 2/3-ot pedig három kritérium (a mezőgazdasági terület, az agrárfoglalkoztatás és a vásárlóerő-paritáson mért 1 főre eső GDP) alapján osztják szét a tagállamok között. Összességében a rendszernek biztosítania kell, hogy egy-egy tagország a nála keletkező modulációs alap minimum 80%-át visszakapja, vagyis rendkívül csekély a tagállamok közötti újraelosztás lehetősége. A Bizottság számításai[21] szerint a 15 tagország közül 7 ország jár rosszul a moduláció révén elvont összeg újraelosztásakor: Belgium, Dánia, Németország, Franciaország, Írország, Luxemburg és az Egyesült Királyság. Néhány ország (Portugália, Ausztria, Görögország) a moduláció során elvont összeg többszörösét kapja vissza.

Azon túl, hogy a moduláció révén nő az EU agrárköltségvetésének vidékfejlesztésre költhető része, a 2003. évi reform intézkedései nyomán *szélesedik a vidékfejlesztési támogatások köre*. Az új intézkedések – amelyek 2005-től lépnek hatályba s amelyeknek a tagországok vidékfejlesztési programjai általi alkalmazása opcionális – célja az élelmiszerbiztonság és -minőség javítása, az EU-jogszabályok által megkövetelt környezetvédelmi, növény- és állategészségügyi, valamint munkavédelmi normák teljesítésének elősegítése, valamint az állattartás körülményeinek javítása. Ez nemcsak a megreformált CAP által támasztott követelmények teljesítését segíti elő, de alternatív jövedelemszerzési lehetőséget is nyújt a gazdálkodóknak (például agrárkörnyezetvédelmi szolgáltatások, a minőség javítása és a marketing tevékenység formájában).

A vidékfejlesztés kiemelt támogatásának harmadik eszköze pedig, hogy a 2003. évi novemberi *Salzburgi Vidékfejlesztési konferencián* elhatározták, hogy 2007-től *egységes vidékfejlesztési alapot (EARFD, European Agricultural Fund for Rural Development; EVFA, Európai Vidékfejlesztési Alap)* hoznak létre.[22] Ez az Alap egyrészt *a FEOGA Garancia Alapjának* vidékfejlesztési előirányzatait, másrészt *a FEOGA Orientációs Alapjának* kiadásait egyesítené. Ezzel lehetővé válna a programok számának csökkentése, egy egységes rendszer kialakítása és a rendszer egyszerűsítése. Az Alap három fő célkitűzést finanszírozna: a mezőgazdaság és erdészet versenyképességének növelését, a környezetvédelem és területigazgatást, valamint az életminőség és a diverzifikáció fejlesztését.[23]

A vidékfejlesztés fokozott támogatása az EU Közös Agrárpolitikájának olyan területe, ahol a kitűzött célok közül igen sokat lehet egyidejűleg teljesíteni, anélkül, hogy újabb megoldandó probléma keletkezne. Ráadásul ezen támogatási forma sem az EU jelenlegi, sem pedig jövőbeni nemzetközi kötelezettségvállalásaiba nem ütközik.

[21] Lásd: Agrár Európa 2003. október, pp. 4-5.

[22] Lásd: Single fund but …2004.

[23] Lásd: A vidékfejlesztés következő generációja … 2004.

A nemzetközi kötelezettségek – nemzetközi versenyképesség

Mivel az EU a világ legjelentősebb agrárimportőre és második legjelentősebb agrárexportőre, így úgy kell agrárpolitikáját alakítania, hogy nemzetközi szinten minél kevesebb támadásnak legyen kitéve, de ugyanakkor olyan kereskedelempolitikai eszközök maradjanak birtokában, amelyekkel gyenge nemzetközi versenyképességét erősíteni tudja. A fenti célok elérését szolgálják egyrészt az agrárpolitika olyan irányú változtatásai, amelyek protekcionista, kereskedelem- és versenytorzító elemeit csökkentik, megszüntetik, sőt *helyette a kereskedelmet fejlesztik* (trade distorting *vis-á-vis* trade facilitating). Másrészt *az EU nemzetközi porondon* – mindenekelőtt a jelenleg folyó WTO-tárgyalásokon – *képviselt álláspontja, javaslatai*.

Kétségtelen, hogy a Közös Agrárpolitika *2003. évi agrárreformja gyors elfogadásának* egyik ösztönzője a WTO-tárgyalások előremozdítása, illetve az agrárpolitikát folyamatosan ért kritikák jogalapjának megszüntetése volt. Kérdés, hogy az elfogadott agrárintézkedések mennyiben segítik elő, hogy az EU a korábbi defenzív pozícióból offenzívba tudjon váltani, s új kötelezettségeket tudjon vállalni a WTO következő fordulóján az agrártárgyalásokon, a három pillér (a belső támogatások, az exporttámogatások és a piacra jutás) vonatkozásában.

Az EU-t a legtöbb támadás a belső támogatások, s ezen belül is a kék dobozba helyezett, mintegy 30 milliárd eurónyi közvetlen jövedelemtámogatás *miatt érte*, így érthető, hogy agrárreformjának fókuszában – ha nem is ezen támogatási forma felszámolása de –, legalább WTO-konformmá tétele szerepelt. Azáltal, hogy *a közvetlen támogatások mintegy 2/3-át leválasztották a termeléstől,* s kifizetésük nem kötődik tényleges termeléshez, sőt termelési kötelezettség sincs, így a kék dobozból a zöld dobozba helyezhetők. Ugyanakkor a támogatások egy része továbbra sincsen leválasztva a termeléstől, továbbra is termék-specifikus támogatás marad, így a kék dobozban maradván vagy a sárga dobozba áthelyezvén rájuk vonatkozhat az ún. Harbinson-javaslatban[24] szereplő leépítési kötelezettség. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a degresszivitás keretében az EU maga is előirányozza ezen támogatások csökkentését, illetve vidékfejlesztési intézkedéssé konvertálását, vagyis nem szükségszerű leépítésük.

A CAP-reform másik, a belső támogatásokat érintő eleme az ún. *kísérő intézkedések számának további emelkedése*, s mértékük növekedése mind a cross-compliance részeként, mind a moduláció keretében, mind pedig új vidékfejlesztési támogatásként. Az EU ezen intézkedéseket mindenképpen szeretné a nem kereskedelmi megfontolások (non-trade concerns) részeként zöld dobozos, vagyis támogatásleépítésre nem kötelezett, WTO-konform támogatásként elismertetni.

Ugyancsak a piac- és kereskedelemtorzító intézkedések csökkentését szolgálja a különböző *intézményi árak* (tejtermékek, rizs) csökkentésére vonatkozó EU-reform. Mivel az árcsökkentés a legtöbb esetben a támogatások növelésével jár együtt,[25] így egymást kioltó megoldással állunk szemben, legalábbis a WTO-követelményeket illetően.

Habár az EU 2003. évi agrárreformja nem tartalmaz direkt intézkedéseket az exporttámogatások leépítését tekintve, de azáltal, hogy csökkenti és a világpiaci árszinthez közelíti az intézményi árakat, egyben mérsékli az export-visszatérítés

[24] Erről részletesen lásd: Kiss – Somai, 2004, pp. 21-29.

[25] Igaz, hogy a 2003. évi reform megszüntette a tej irányárát, de ezt közvetlen támogatással kompenzálják. Ennek összege 2004-ben 11,81 euró/tonna, 2005-ben 23,65 euró/tonna s 2006-tól pedig 35,5 euró tonnánként.

iránti igényt s betarthatóvá teszi az exporttámogatásokra vonatkozó leépítési kötelezettséget. Nem beszélve arról, hogy amennyiben sikerül a piaci orientációt növelni, a túltermelést csökkenteni, akkor kevesebb lesz az exporttámogatások iránti igény is. Ráadásul az utóbbi évtizedben jelentős mértékben csökkentek az EU agrárexporttámogatásai: míg 1992-ben az összes agrárexport 25%-a részesült exporttámogatásban, addig 2001-ben már csak 5,2%-a, s abszolút értékben pedig 10 milliárd euróról 2,8 milliárd euróra csökkentek az agrárexporttámogatások.

1. táblázat

A reform hatása a támogatásokra

(M. e.: milliárd euró)

Megnevezés	1993 előtt	1993-2000	2000-2005	2005 után
Kék doboz	0	28	30	16
Zöld doboz	4,5	5	5	21
Sárga doboz	30	7	6	5

Forrás: Agrár Európa, 2004. január, p. 8.

Az exporttámogatásokhoz hasonlóan, *a piacra jutást illetően sem tartalmazott speciális intézkedést az EU 2003. évi agrárreformja*. Ugyanakkor azáltal, hogy az intézményi árak csökkenése következtében szűkült a belső és a külső árak közötti rés, csökkent az EU piacvédelmi igénye a legtöbb termék esetében. Vagyis lehetőség van újabb vámcsökkentési kötelezettségek felvállalására. Ugyanakkor az intézményi árak csökkentésére irányuló intézkedések a kötelezettségek felhígítását is eredményezhetik,[26] mivel a vámkivetés alapja az egyes piaci szervezeteknél összekapcsolódik a belső intézményi árakkal, és az intézményi árak (általában évekig) húzódó csökkentését általában nem követi a vámok arányos csökkentése. Következésképpen a harmadik országok piacra jutási esélyei akár romolhatnak is.

A WTO-tárgyalások 2003. szeptemberi *Cancúni kudarca* után[27] nagy előrelépést jelentett, hogy *a WTO 147 tagállama 2004. augusztus 1-én egyhangúlag egyetértett az agrárkereskedelem liberalizálásának kereteit illetően*.[28] Megállapodtak, hogy a legtöbb kereskedelemtorzító *belső agrártámogatást jelentős mértékben csökkentik*. A végrehajtási időszak első évében 20%-kal csökkentenék ezeket a támogatásokat. Az agrárszektorukat nagymértékben támogató országok jobban csökkentenék a támogatásokat, mint a többi ország. A *de minimis*[29] adta lehetőségeket korlátoznák. A kék dobozos támogatásokat az agrártermelés 5%-ában maximálnák. A nem kereskedelemtorzító zöld dobozos támogatásokat változatlanul hagynák.

Az exporttámogatásokat illetően az EU arra törekedett, hogy *valamennyi exporttámogatási formát egyformán kezeljenek*. Ennek elfogadását tükrözi, hogy megállapodtak abban, hogy az exporttámogatásokat, valamint a 180 napos visszafizetési időn túli exporthiteleket, hi-

[26] Elekes (2003).

[27] Lásd: Kiss-Somai, 2004, pp. 44-45.

[28] Lásd: The WTO framework … 2004.

[29] A GATT Mezőgazdasági Megállapodása szerint nem kell csökkenteni azokat a belső támogatásokat, amelyek értéke termékspecifikus támogatás esetén nem éri el az adott termék teljes termelési értékének 5%-át (a fejlődő országok esetében 10%-át), illetve nem termékpsecifikus támogatás esetén a bruttó agrártermelési érték (GAP) 5, illetve 10%-át.

telgaranciákat és hitelbiztosítást megszüntetik egy később megállapításra kerülő időpontban. A 180 napon belül visszafizetendő konstrukciók feltételeit, illetve az állami kereskedelmi vállalatok gyakorlatát szigorúan szabályozni fogják. Az arra rászorulók segítését szolgáló élelmiszersegélyt folytatni fogják, de amennyiben ezeket kereskedelemi célra akarják felhasználni, akkor szigorúan fognak eljárni. Ténylegesen csak az ingyenes élelmiszersegélyről fognak tárgyalni.

A piacra jutás könnyítését a vámcsökkentések és a vámkvóta-növelések szolgálnák. A vámcsökkentést úgy hajtanák végre, hogy a magasabb vámokat nagyobb mértékben csökkentenék, mint az alacsonyabbakat.[30] Ugyanakkor tekintettel lennének az ún. érzékeny termékekre, amelyek körét az érintett ország határozhatná meg.

A fejlődő országok speciális és differenciált kedvezményeket[31] *kapnának*: hosszabb végrehajtási időt az összes kötelezettség vonatkozásában, kisebb mértékű vám- és támogatás-csökkentési kötelezettséget, alacsonyabb szintű piacnyitást a számukra valamilyen szempontból (például élelmezésbiztonság) érzékeny termékek esetében, teljes liberalizálást a trópusi termékek vonatkozásában, s a kereskedelmi preferenciák erodálódásának figyelembe vételét. A legkevésbé fejlett fejlődő országoknak (least developed countries) sem vám-, sem támogatáscsökkentési kötelezettséget nem kell vállalniuk. Sőt, a fejlett országoknak ajánlott ezen országok termékei számára vám- és vámkvóta-mentes piacra jutást biztosítani. Az EU ezt már megtette az „Everything but Arms" javaslatával, amelynek értelmében az EU 49 kevésbé fejlett országnak 2009-től korlátlan piacra jutást biztosít, a fegyverek kivételével valamennyi termék számára.

Költségvetés

Kétségtelen, hogy a Közös Agrárpolitika egyik legnagyobb dilemmája a finanszírozás kérdése: hogyan, miből lehet finanszírozni az immáron 25-tagú, s várhatóan agrártagokkal tovább bővülő Európai Unió agrárkiadásait. Az EU nettó befizetői (Németország, Hollandia, Ausztria, Svédország) ugyanis nem szeretnék hozzájárulásukat növelni, a GNI (*Gross National Income*) 1,24%-ában megszabott plafont szeretnék minél lejjebb szorítani. A nettó haszonélvezők (Franciaország, Németország, Spanyolország, Olaszország, Egyesült Királyság) szeretnének a korábbi mértékben részesülni az agrárkasszából,[32] s az új tagok pedig a régiekkel azonos részesedést szeretnének elérni.

A fenti dilemma feloldásának egyik eszköze *az agrárkiadások befagyasztása*. Ennek értelmében *a Közös Agrárpolitika* büdzséje 2006-ig az 1999-es *Berlini Csúcson* megállapított, s a 2002. októberi *Brüsszeli Csúcson* megerősített, reálértékben 40 milliárd eurós határon belül marad. A 2007 és 2013 közötti időszakban az EU agrárkiadásai csak az inflációval arányosan, maximum évi 1%-kal nőhetnek, vagyis 2007-ben 45, 2013-ban pedig 48,5 milliárd euróra emelkedhetnek folyó áron számolva. Amennyiben az agrárkiadások 300 millió euróval meghaladnák az előirányzatot, akkor további kifizetés-csökkentést hajtanának végre. (Lásd a 2. táblázatot.)

A másik megoldás, hogy a közvetlen kifizetések, esetleg *más támogatási formák csökkentésével tehermentesítik az*

[30] Ez az ún. „*tiered formula*".

[31] *Special and differentiated treatment*.

[32] Ez az 5 ország élvezte a FEOGA agrárkiadásainak közel 75%-át 2000-ben. (EU-költségvetés … 2004, p. 153.)

EU agrárköltségvetését, mint ahogy azt a 2003. évi reform előirányozza és a 2. táblázat is tartalmazza.

A harmadik lehetőség *a támogatások struktúrájának megváltoztatása* a vidékfejlesztési intézkedések javára. Mivel ezek társfinanszírozást igényelnek, így részben tehermentesítik az EU kasszát, de megterhelik a nemzeti büdzséket. A támogatások struktúrájának az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változásáról tájékoztat az 1. ábra.

Egy további s a fentiekkel szervesen összefüggő lehetőség – amely többször felmerült, s az érintettek (elsősorban Franciaország) többször leszavazták – *a támogatások növekvő nemzeti finanszírozása, illetve esetleg teljes renacionalizálása*. Ennek előfutára az új tagoknak nyújtott 30%-os *topping up* lehetőség a közvetlen kifizetések vonatkozásában, amit akár rejtett renacionalizálásként is lehet értelmezni. Érdekességként jegyezzük meg, hogy a 2004. évi 290 milliárd forintos magyar agrárbüdzsének csak 47%-át (136 milliárd forintot) finanszírozza az EU, míg 154 milliárd forintot (53%-ot) a magyar költségvetés fedez. A 2005. évi agrárköltségvetésen belül némileg nő az EU súlya (a 327,7 milliárd forintos költségvetésből 169,3 milliárd forintot finanszíroz az EU, vagyis 51,7%-ot), míg a magyar költségvetés fedezi a kiadások 48,3%-át.[33]

További lehetőségeket rejt magában az EU költségvetésének megreformálása.[34] Az Európai Bizottság 2004. évi javaslata[35] például egy teljesen új struktúrájú költségvetést tartalmaz, ahol az agrárkiadások „A természeti erőforrások megóvása és az azokkal való gazdálkodás" című fejezet alatt szerepel, vagyis megszűnik önálló kiadási tétel lenni, s nagysága változatlan árakon számolva csökkenne, a 2006-os 43,735 milliárd euróról 2013-ra 42,3 milliárd euróra. Vagyis a közvetlen kifizetések és a piaci kiadások az EU közös költségvetésének 36,2%-áról (illetve a kifizetés szintjén 38,2%-áról) 2013-ra 26,7 (illetve 29,5) százalékra csökkennének. (Lásd 3. táblázat.)

A fenti tételekhez természetesen *hozzá kell adni a vidékfejlesztésre szánt kiadásokat*, amelyek jelentős mértékben nőnek a 2006 és 2013 közötti időszakban, a 2004-es árakon számolva mintegy 25%-kal, 10,5 milliárd euróról 13,2 milliárd euróra, döntően az EU bővülése következtében. Ezek az összegek azonban nem tartalmazzák a moduláció következtében felszabaduló, évi mintegy 1,2 milliárd euróra tehető összeget.

Amennyiben az EU agrárköltségvetését a vidékfejlesztést is beleértve értelmezzük, akkor megállapítható, hogy 2006 és 2013 között, 2004-es változatlan árakon számolva, az agrárkiadások csak igen csekély mértékben, mindössze 2,3%-kal nőnének, 54,235 milliárd euróról 55,493 milliárd euróra. Folyó áron számolva pedig 2013-ra 66,3 milliárd euróra nőnének az agrárkiadások, vagyis 16%-kal haladnák meg a 2006-os szintet. Ugyanakkor a tágan értelmezett agrárkiadások összes költségvetésen belüli súlya közel 10%-kal csökkenne, s a növekvő vidékfejlesztési kiadások ellenére az összes költségvetés közel 1/3-ára esne. (Lásd a 4. táblázatot.)

Az agrárköltségvetési gondok *legdrasztikusabb megoldását a Közös Agrárpolitika felszámolása jelentené*, amely elképzelés már felvetődött EU-kutatók körében. Az ún. Sapir-jelentés szerint[36] az agrárpolitikát vissza kellene helyezni nemzeti szintre, mivel a jelenlegi igen költséges agrártámogatási rendszer inkompatibilis a lisszaboni célkitűzésekkel.

[33] Világgazdaság 2004. november 8. szám, 4. oldal

[34] Erről részletesen lásd: EU-költségvetés … 2004.

[35] Lásd: European Commission 2004., p. 29.

[36] Lásd: Radikális gazdaságreformot sürget … 2003.

Az így felszabaduló összeget növekedés-serkentésre, kutatásra, oktatásra, infrastruktúra-fejlesztésre kellene felhasználni.

2. táblázat

Az EU agrárköltségvetésének várható alakulása a 2004 és 2013 közötti időszakban

(M. e.: millió euró, folyó árakon számolva)

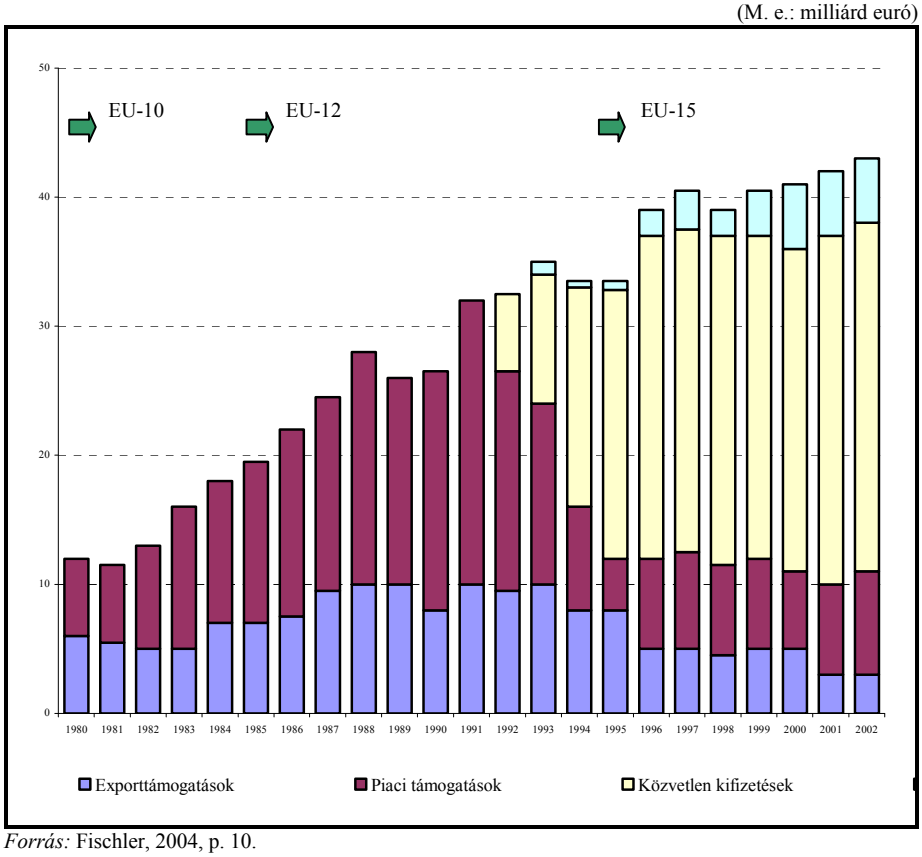
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Brüsszeli plafon	42979	44474	45306	45759	46217	46679	47146	47617	48093	48574
Tényleges kiadás (EU-25)	41681	43642	44395	45156	46123	47568	48159	48805	49451	50099
ebből: EU-15	*41320*	*41339*	*41746*	*42183*	*42802*	*43569*	*43513*	*43513*	*43513*	*43513*
10 új tag	*361*	*2303*	*2649*	*2973*	*3321*	*3999*	*4646*	*5292*	*5938*	*6586*
Különbség	1298	832	911	603	94	-889	-1013	-1188	-1358	-1525
Degresszió				228	751	2030	2420	2810	3200	3343
ebből vidékfejlesztésre				*228*	*475*	*741*	*988*	*1234*	*1481*	*1481*

Forrás: A long-term policy perspective for sustainable agriculture (2003), 7. oldal

1. ábra

Az agrártámogatások struktúrájának átalakulása

(M. e.: milliárd euró)

Forrás: Fischler, 2004, p. 10.

3. táblázat

Az Európai Bizottság javaslata: a 2007-2013-as pénzügyi keretterv áttekintése

(M. e.: millió euró, 2004-es árakon)

Kötelezettségvállalások	2006[a]	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
1. Fenntartható növekedés	*47582*	*59675*	*62795*	*65800*	*68235*	*70660*	*73715*	*76785*	
1a. Versenyképesség a növekedésért és a foglalkoztatásért	8791	12105	14390	16680	18965	21250	23540	25825	
1b. Kohézió a növekedésért és a foglalkoztatásért[b]	38791	47570	48405	49120	49270	49410	50175	50960	
2. A természeti erőforrások megóvása és az azokkal való gazdálkodás	*56015*	*57180*	*57900*	*58115*	*57980*	*57850*	*57825*	*57805*	
ebből: Mezőgazdaság – piaci kiadások és közvetlen kifizetések	43735	43500	43673	43354	43034	42714	42506	42293	
3. Európai állampolgárság, szabadság, biztonság, jog	*1381*	*1630*	*2015*	*2330*	*2645*	*2970*	*3295*	*3620*	
4. Az EU mint globális partner[c]	*11232*	*11400*	*12175*	*12945*	*13720*	*14495*	*15115*	*15740*	
5. Adminisztráció[d]	*3436*	*3675*	*3815*	*3950*	*4090*	*4225*	*4365*	*4500*	
Kompenzáció	1041								
Összes kötelezettségvállalás	*120688*	*133560*	*138700*	*143140*	*146670*	*150200*	*154315*	*158450*	
Összes kifizetés[b][c]	*114740*	*124600*	*136500*	*127700*	*126000*	*132400*	*138400*	*143100*	*Átlag*
Kifizetések a GNI százalékában	1,09	1,15	1,23	1,12	1,08	1,11	1,14	1,15	1,14
Fennmaradó játéktér a GNI százalékában	0,15	0,09	0,01	0,12	0,16	0,13	0,10	0,09	0,10
A saját források plafonja a GNI százalékában	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24

Megjegyzések: [a] A 2006-os kiadások a könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért a javasolt új struktúra szerint kerültek lebontásra. [b] 2006-tól tartalmazza a szolidaritási alap (2004-ben folyó áron 1 milliárd euró) kiadásait, a megfelelő kifizetések azonban csak 2007-től szerepelnek. [c] Az Európai Fejlesztési Alapot a javaslat szerint 2008-tól integrálnák a költségvetésbe. A 2006-os és 2007-es kötelezettségvállalások csak összehasonlítási céllal szerepelnek itt. A 2008 előtti kötelezettségvállalásokból következő kifizetések nem szerepelnek. [d] Tartalmazza az EU intézményeinek kiadásait, kivéve a bizottságra, a nyugdíjakra, valamint az EU-iskolákra fordított tételeket. A bizottság adminisztrációs kiadásai az első négy kiadási tételbe integráltan szerepelnek.
Forrás: Az EU-költségvetés … 2004, p. 44.

4. táblázat

A piaci intézkedések, a közvetlen kifizetések és a vidékfejlesztési kiadások alakulása

(M. e.: millió euró, 2004-es árakon számolva)

Tételek	2006	2013
Piaci kiadások, közvetlen kifizetések	43735	42293
Vidékfejlesztési kiadások	10500	13200
Fentiek összesen	54235	55493
Fentiek az összes kötelezettségvállalás %-ában	44,9	35,0
Fentiek az összes kifizetés %-ában	47,3	38,8
A vidékfejlesztés részesedése az agrárköltségvetésen belül	19,4	23,8

Forrás: saját számítás a European Commission adatközlései alapján (Ahner, 2004)

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Ahner, Dirk (2004): CAP Reform and EU Enlargement. The future of European Agriculture Policy, Sofia, 2004, European Commission, DG Agriculture, 13 p. – (2) Agenda 2000 – CAP reform. An Agra Europe Executive Briefing. Agra Europe. London,

1999 – (3) Analysis of the 2003 CAP Reform. www.oecd.org, 50 p. – (4) CAP reform continued: EU agrees on more competitive and trade-friendly tobacco, oliva, cotton and hops regime. Agriculture News Digest, No. 84, 23 April 2004, 4 p. – (5) Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Mid-term Review of the Common Agricultural Policy, Commission of the European Communities, Brussels, 10 July 2002, 35 p. – (6) Cukor: a Bizottság fokozottabban piac-, fogyasztó- és kereskedelembarát rendszert javasol. Brüsszel, 2004. július 14, IP/04/915, 2 p. – (7) Az édes élet vége. Ágazatok az EU-ban: cukoripar. Figyelő XLVIII. évf., 31. sz., 6-7. pp. – (8) Elekes A. (2003): A Közös Agrárpolitika reformja a WTO-tárgyalások tükrében. In: Halmai P. (szerk.): Változó feltételek, változó lehetőségek. Átalakulóban az EU Közös Agrárpolitikája. 2003. november 20., 23-27. pp. – (9) Elhúzódhat a cukor és a dohányágazat reformja. Bruxinfo, 2004.01.21., 2 p. – (10) Enlargement and agriculture: Commission tables amendments to take account of CAP reform. Newsletter, No. 59, November 2003, European Commission, Directorate General for Agriculture, 2 p. – (11) EU-költségvetés 2007-2013: Érdekek és álláspontok. (szerkesztette: Szemlér Tamás) Budapest, MTA VKI, 323 p. – (12) European Commission (2004): Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Building Our Common Future – Policy Challenges and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007-2013, Brussels, 10 February 2004 – (13) Finisben a reform. Agrár Európa, 2003. október, 6-7. pp. (14) Fischler, F.: Agricultural Policies in the International Context: Facts and Fiction. Harvard University, Cambrige, 2004, 6 p. (Speech/04/433) – (15) Kiss, J. (2002): A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgástere. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002, 406 p. – (16) Kiss, J. (2003): Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának 2003. évi reformja. Budapest, MTA VKI, 52 p. – (17) Kiss, J. (2004a): Az EU Közös Agrárpolitikájának változásai és agrárcsatlakozásunk kihívásai. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport, Agrár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja, Budapest, 69 p. – (18) Kiss, J. (2004b): Az EU Közös Agrárpolitikájának várható változása a Mid-term Review fényében és hatása az EU-15-ök és az EU-25-ök mezőgazdaságára. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport, Agrár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja, Budapest, 64 p. – (19) Kiss, J. (2004c): Az EU Közös Agrárpolitikájának 2003. évi reformja és hatása az agrárcsatlakozás folyamatára. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport, Agrár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja, Budapest, 60 p. – (20) Kiss, J. – Somai, M. (2004): Az EU agrárpolitikájának reformja és a WTO Dohai Fordulója: sok hűhó semmiért? Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport, Agrár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja, Budapest, 56 p. – (21) Long-term policy perspective for sustainable agriculture. Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 157 p. – (22) Outcome of Agriculture/Fisheries Council of 17 November 2003, MEMO/o3/232, Brussels, 18 November 2003 – (23) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004): A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon. Agrárpolitikai Tanulmányok, 2004. 5. szám, 162 p. – (24) Proposal for a Council Regulation adapting Regulation No 1782/2003, establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers, Regulation No 1786/2003 on the common organisation of the market in dried fodder, and regulation No 1257/1999 on support for rural development from the EAGGF by reason of the accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia to the European Union, Brussels, 27.10.2003, 30 pp. Commission of the European Communities – (25) Proposal for a Council Decision adapting the Act of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta,

Poland, Slovenia and Slovakia and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded, following the reform of the common agricultural policy, Brussels, 27.10.2003, 33 pp., Commission of the European Communities – (26) Proposals adapting CAP reform texts and Act of Accession = www.europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/enlarge … letöltve: 2003. 10. 28. – (27) Radikális gazdaságreformot sürget a Sapir-jelentés. Bruxinfo, 2003. 07. 18, 2-5. pp. – (28) Reform of the Common Agricultural Policy, Medium-term Prospects for Agricultural Markets and Income in the European Union, 2003-2010, European Commission, Directorate-General for Agriculture, December 2003, 53 pp. – (29) A reform a cukoripar végét jelentené. Magyar Mezőgazdaság, 2004. július 21., 5. p. – (30) The second wave of CAP reform. Newsletter, Special Editon, May 2004, Brussels, European Commission Directorate-General for Agriculture, 8 p. – (31) Single fund but no single vision: the EU's rural development policy. Agra Europe, January 30, 2004, A/1-2. pp. – (32) Text of the "July package" – the General Council's decision. Doha Development Agenda: Doha Work Programme, http://www.wto.org/english/… letöltve: 2004/09/09, 24 p. – (33) A vidékfejlesztés következő generációja: jobb, szélesebb körű, egyszerűbb. Brüsszel, 2004. július 15., IP/04/920, 2 p. – (34) The WTO framework agreement for fairer farm trade. Newsletter, No. 66, July/August 2004, European Commission, Directorate General for Agriculture, 2 p.